

na barvnih reprodukcijah. Glede na dobro poznavanje gradiva in prakse pri fotografiranju – pisec knjige je vse končnice sam fotografiral – lahko pritrdimo avtorjevemu prepričanju, da črno-bela fotografija pokaže marskaj, kar se na barvnem posnetku ne vidi. Tisti, ki si imamo kdaj priložnost od blizu ogledati original, lahko dodamo, da včasih celo več kot na predmetu samem.

V kazalu motivov so le-ti razdeljeni na skupine nabožnih, stvarno pojmovanih posvetnih in fantastično pojmovanih posvetnih motivov. Sledijo kazala z imeni najdišč končnic ali krajev, od koder so njihovi prodajalci, avtorsko ali delavniško pripisanih del in letnic. Na nek način kazala dajejo dodatno sliko o razširjenosti in priljubljenosti določenih motivov.

Poslikane panjske končnice je knjiga, ki jo bereš in uporabljaš. Prevedena v angleški jezik bo dobrodošla tujim strokovnjakom, pa tudi drugim, ki jih zanima to področje ljudskega ustvarjanja. 349

Ida Gnilišak

Andrej Dular: *Modeli za modrotisk : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja = Blue-printing blocks : the collection of the Slovene Ethnographic Museum*, Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 2000, 247 str. : barvne ilustr. (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja ; 7)

Na kataloge zbirk Slovenskega etnografskega muzeja in v njih zajete muzealije, ki z opisom in sliko postanejo dostopne vsem, ne samo strokovnjakom, smo se že dobro navadili, saj vsako leto izide vsaj en. Leto 2000 je prineslo dve novi temeljiti obravnavi zbirk. Sedma po vrsti je zbirka *Modeli za modrotisk*, avtorja mag. Andreja Dularja, kustosa za obrt. Kot smo pri avtorju že vajeni, je tudi to njegovo delo natančno, temeljito, predvsem pa prinaša zgoščen pregled okoliščin, ki so vplivale na modrotiskarstvo.

Zbirka modelov za modrotisk je obdelana po uveljavljeni shemi. Kot prejšnji katalogi je tudi ta razdeljen na dva dela, na razpravo in obdelavo gradiva – modelov za modrotisk, ki jih hrani Slovenski etnografski muzej. Muzejski predmeti, modeli za modrotisk, so postali središče etnološkega, kulturno-zgodovinskega in tehničnega raziskovanja.

Modeli za modrotisk so sestavni del muzejskih zbirk v slovenskih muzejih. Razen v Slovenskem etnografskem muzeju jih hranijo še v Trzinu, Narodnem in Loškem muzeju ter v pokrajinskih muzejih v Mariboru, Ptujju in Celju, in nekateri potomci barvarskih mojstrov. Muzeji so jih pridobili na različne načine, lahko tudi od drugod – kot zanimive likovno-estetske muzejske predmete. Modeli za modrotisk kot muzealije včasih niti ne govorijo o obstoju modrotiskarstva pri nas. Ker so materialni dokaz tehnike obrtniških in tehničnih znanj, se je avtor z razpravo namenil osvetliti pojav, ki je doživel svoj razcvet na Slovenskem v 19. stoletju in katerega usoda je bila zapečatenata

z uvedbo sodobnih barvarskih in tiskarskih postopkov, ki so se začeli uveljavljati v začetku 20. stoletja.

Avtor ugotavlja, da je na razvoj modrotiskarstva (postopek rezervnega tiska vzorcev na blago) odločilno vplivala evropska kolonizacija vzhodnih dežel. Po eni strani z uvozom tekstila, ki je vzpodbudilo izdelovanje tovrstnega blaga v Evropi, po drugi pa s hkratnim uvozom indigo barvila, ki je bilo ekonomsko ugodno in je zahtevalo le hladno barvanje. Čeprav so se cehi tkalcev in suknarjev upirali uvozu, razvoja modrotiskarstva in porasta proizvodnje ni bilo več moč ustaviti. Vzorčasta oblačila v značilni modri barvi srečamo v zgodnjem 18. stoletju pri višjih slojih, v 19. stoletju pa jih nosijo ljudje *vseh družbenih plasti*. *Vzroke za nošnjo in priljubljenost teh oblačil je iskati tudi v* dejstvu, da so dotlej prevladovali (razen vzorčasto tkanih in vezenih) nebarvani ali enobarvni oblačilni materiali.

Dular v razpravi izhaja iz modelov za modrotisk in z njimi povezano vzorčasto tkanino, zato je pri pojasnjevanju razmer na Slovenskem moral upoštevati več obrtnih dejavnosti, ki so vplivale na končni izdelek. V posameznih poglavjih je obdelal izdelovalce modelov, izdelovalce tekstilnega blaga, barvarje in modrotiskarje.

Modeli za modrotisk, ki so jih izdelovali modelorezci ali modlarji, so bili predmet trgovanja v številnih evropskih državah. Tudi slovenski barvarji in tiskarji so jih nabavljali v tujini (Češka, Moravska, Nemčija) ali pa so jih izdelali domači, ki so se tam izobraževali. Izdelani modeli sicer pričajo o bogastvu motivov, o umetniški ustvarjalnosti, tehničnem znanju izdelovalcev in njihovih praktičnih izkušnjah, je pa pomembno, da so se v slovenskih modrotiskarskih obratih uveljavili čisto določeni vzorci. Vzorčasti modeli so povprečno odraz takratne bidermajerske mode, v kateri je prevladovala cvetlična ornamentika. Vzorce so posnemali tudi s tkalskih in vezilskih predlog ter bili s tem na nek način zavezani priljubljenim tradicionalnim in uveljavljenim vzorcem.

Vzorčno tiskanje blaga z ročnimi modeli se je uveljavilo na Slovenskem v prvi polovici 19. stoletja. Avtor je našel kar nekaj prednosti za uveljavitev modrotiskarskega blaga: v njegovi krasilnosti, cenenosti in dostopnosti najširšim družbenim slojem. Prednost delovne obleke iz tovrstnega blaga je, da kar nekaj časa uspešno prikriva umazanijo. Modrotiskarstvo je bila dejavnost, ki se je razvila v manjših vaških barvarskih delavnicah in v večjih mestnih in trških tekstilnih manufakturah ter kasneje tovarniških obratih. Vrednost pričujoče razprave je med drugim v iskanju dejavnikov, ki so vplivali nanjo. Avtor je poiskal neposredno zvezo z domačima obrtoma platnarstvom in suknarstvom. Ob dobrem poznavanju literature je zbral podatke o posameznih krajih in središčih na Slovenskem. Tako je lahko sledil razvoju in številu mestnih in trških barvarskih mojstrov, ki so bili odvisni od nje. Pri tem omenja tudi barvarje, ki so delali na podeželju in niso bili člani ceha, ne pozablja pa tudi na to, da so nekateri barvali samo za lastne potrebe. Barvarska obrt je bila starejša in obsežnejša od tiskarstva, so se pa nekateri barvarji preusmerili na tiskanje blaga.

Ukvarjanje z barvarsko in modrotiskarsko dejavnostjo je bil donosen posel. Od prve polovice 19. stoletja so delovali mojstri obrti v Trziču (Pehare, Pollak), Kranju (Pirc), Škofji Loki (šest barvarjev, najbolj znan med njimi je bil Pokorn), v Gorenji vasi, Žireh, Selcih, Železnikih. V Bohinjski Bistrici je ustanovil barvarno iz Češke priseljeni

Wagner. Posamezni barvarji in tiskarji so bili še v Cerknem (Peternej), Motniku, Mozirju, Središču ob Dravi, Mariboru in Vitanju. Velja pa upoštevati mnenje avtorja, da bi jih verjetno našli še drugod, kjer so izdelovali sukno in domače platno, pa tudi v mestih. Za odprtje delavnice je bil potreben precejšen kapitalski vložek, ker so morale biti dobro opremljene z različnimi pripravami in orodji (mongo za likanje, barvarskimi kotli, mizo za tiskanje, mizico za rezervo, tiskarskimi modeli, vzorčniki ali vzorčnimi knjigami, železnimi krogli za trenje indiga, ramom – železnim obročem s kavljji za napenjanje, roše za označevanje prinesenih tkanin). Delovni proces je obsegal likanje in monganje platna, tiskanje z rezervo, sušenje, barvanje v indigo kopeli, namakanje v blagi kislini raztopini za odstranitev rezerve, izpiranje v čisti vodi, škrobljenje, sušenje ter ponovno monganje.

351

Posebno poglavje je avtor posvetil uporabi modro tiskanega blaga. Najboljše uporabnice so bile kmetice, katerim se je že pred sredo 19. stoletja priljubilo barvasto in potiskano domače platno. Nosile so ga kot vrhnje oblačilo za predpasnike in krila. To dokazujejo Goldensteinovi akvareli kranjskih noš iz tridesetih let in akvareli Nikole Arsenoviča iz druge polovice 19. stoletja. Takrat se je uporaba modrovine že razširila na delovna oblačila. Kljub propadu barvarskih in modrotiskarskih delavnic zaradi konkurence industrijsko izdelanega blaga je modro tiskano blago priljubljeno tudi v 20. stoletju. Celo danes ga zasledimo na najrazličnejših izdelkih, ne le med oblačili, pač pa tudi med predmeti drugovrstne namembnosti.

Zbirka modelov za modrotisk Slovenskega etnografskega muzeja šteje 147 kosov. Dular je katalogu modelov dodal še katalog modrotiskanih tkanin ter kazala modelov (kraj uporabe, tip modelov, vzorci) in tkanin (kraj uporabe, namembnost). Vsak muzejski predmet ima pripadajočo barvno fotografijo, ki jih je ob preučevanju zbirke posnel avtor sam. Besedilo je v celoti prevedeno v angleščino, kar je za boljši pretok informacij nujnost.

Sonja Kogej Rus

Zmago Šmitek (ur., avtor dodatnega besedila): *Odkod je ta naš svet? : slovenske pripovedi o poreklu stvarstva*, Radovljica : Didakta, [Ljubljana] : ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 2000, 36 str.: ilustr.
(Zbirka Zakladnica slovenskih pripovedi)

V zbirki Zakladnica slovenskih pripovedi, katere uredniki so Zmago Šmitek, Roberto Dapit in Monika Kropelj, je decembra 2000 izšla druga knjiga s povednim naslovom *Odkod je ta naš svet?, Slovenske pripovedi o poreklu stvarstva*. Urednik in uvodničar tokratne knjižice je Zmago Šmitek, avtor, ki se že dlje časa vedno bolj posveča tudi raziskavam slovenske mitologije in/oziroma folklore (poleg tega, da se ukvarja z neevropsko etnologijo), ki jo ponavadi primerja z drugimi indoevropskimi mitologijami.